

Summary

Prystupliuk V. Role of the government in the mechanism of protection of consumer rights in Ukraine.

The article deals with the analysis of the importance of the government in the sphere of protection of consumer rights in. The reasons and ways of improving of existing legislation in the sphere protection of consumer rights have been defined in order to realize European integration of Ukraine.

Key words: consumer, government, protection of consumer rights, mechanism of protection, mechanism of realization, reform.

УДК 340.1

Г. В. СВИРИДЕНКО

Ганна Вікторівна Свириденко, здобувач Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА: ВИВЧЕННЯ ТА РОЗГЛЯД У НОВИХ РЕАЛІЯХ

Багато в чому успіхи демократичних перетворень залежать від того, наскільки повно реалізується право в суспільстві, підтримується та поважається різними соціумами взагалі та кожним індивідом зокрема. У зв'язку з цим сьогодні зростає значення такої категорії загальної теорії права і такого явища соціальної дійсності, як правомірна поведінка¹.

Поведінка людини є одним із видів людської діяльності, вона не тільки спрямована на безпосереднє задоволення різних потреб, а й зорієнтована на задоволення певних інтересів (суспільних, державних, особистих, національних тощо). Вона є зовнішньою системою дій, в основу якої покладено внутрішні прагнення людини, про що неодноразово наголошувалося в юридичній літературі².

Поведінка має соціальний характер і визначається як сукупність певних дій, що викликають зміни у навколишньому світі чи у самому суб'єкті. У даному визначенні на першому місці перебуває саме суспільна цінність дій суб'єкта³.

Безпосереднє звернення до дослідження суспільно корисної поведінки у сфері права слід вважати характерною рисою сучасного українського правознавства. Це пов'язано з пошуканням процесів оновлення і збагачення методологічних основ в юридичній науці, уникненням традиційно догматичних трактувань правових категорій, фетишизації нормативного впливу держави на поведінку людей, необхідністю вивчення «права в дії», в динаміці, розгляду всього процесу дії права.

Підтвердженням значущості звернення до проблем правової поведінки, до виявлення закономірностей закріплення правомірності у вчинках громадян, розробки типології юридично значущої поведінки, її «спонукальних сил», механізму забезпечення свідомого дотримання особистістю правових приписів є й те значення, яке має належна правова поведінка у вивченні найважливіших юридичних категорій.

Така поведінка є необхідним інструментальним компонентом багатьох сучасної теорії права, таких як законність і правопорядок, правова культура і правовий статус особистості, соціальний механізм забезпечення прав людини і громадянина, реалізація правових норм тощо. Та й саме право все більше оцінюється з позиції його самореалізації в масовій дії, діяльності людей, їх правомірній поведінці.

У даний час реалістичними стають наукові роздуми про те, що юриспруденція повинна ставати наукою про соціальну поведінку людини у правовій сфері, а поведінка відповідно має розглядатися в якості кінцевого результату реалізованого права.

Поведінка була й залишається найважливішою соціальною характеристикою особистості. Залежно від форми виразу вона може бути **вербальною** (словесною), що складається з різних висловлювань, суджень та оцінок, які дають уявлення про внутрішній стан індивіда, і **реальною** (практичною), яка містить певні дії людей.

На підставі зіставлення цих дій з нормативними уявленнями про належне, які зафіксовані в моральних правилах, естетичних канонах, релігійних догмах, в інших соціальних приписах, людська поведінка оцінюється суспільством позитивно, якщо вона не суперечить загальноновизнаним еталонам вчинків, а людина керується ними в своєму повсякденному житті. У той же час поведінка людей, що порушує громадські правила, кваліфікується як антигромадська.

Принциповим фактором, що визначає місце особистості в суспільстві, є її ставлення до права, соціально-правової дійсності. Про характер дій людини у сфері правового регулювання можна розмірковувати, виходячи з оцінок, зафіксованих в юридичних нормах. Такими правовими діями особи є проступки – **правомірні** або **протиправні**. Всі інші дії можуть бути зараховані до **юридично байдужих** (індиферентних щодо права), тобто не віднесених до категорії дій, що потребують правового опосередкування.

Останнім часом увага вчених все більш зосереджується на проблемі особистості як найвищої цінності суспільства, в інтересах якої й повинні відбуватися докорінні зміни: глибше стала досліджуватися сама проб-

лема істинних і уявних цінностей в праві; гостріше відчуваються сьогодні реалії життя, політико-правової дійсності; по-іншому проявляються спрямованість і рівень юридичного мислення і поведінки, їх соціально-духовні, моральні характеристики; по-новому постають проблеми соціально-правової значущості, співвідношення належного і забороненого тощо.

Традиційно правознавці звертаються до проблем, пов'язаних з неправомірними діями осіб. Зазвичай протиправні діяння – найбільш соціально шкідливий та небезпечний різновид антигромадської поведінки, вони виступають вирішальним фактором у визначенні ступеня юридичної відповідальності особистості за свої дії. Проте суттєві відмінності, що покладені в основу правової поведінки, вимагають спеціального розгляду як протиправної, так і правомірної поведінки, що буде здійснюватися нами й надалі, в подальших публікаціях.

Зазначений підхід до меж прояву правомірності, який поділяється більшістю науковців, що не виходить за межі дозволених правом меж дій (вчинків), дає загальне уявлення про даний вид правової поведінки. Більш конкретні дефініції, критерії правомірності, запропоновані різними вченими, показують, що в юридичній літературі ще не склалася єдина точка зору з приводу того, що ж відносити до соціально корисної і юридично значущої, належної поведінки.

Поняття «правова», «правомірна», «протиправна» стають предметом їх етимологічного, семантичного осмислення, що є відображенням плюралізму в категоріальних інститутах правової науки, вимог переосмислення наявної юридичної термінології. У зв'язку з цим помітною є деяка умовність, «звуженість» поняття «правомірна», коли вона застосовується для позначення поведінки, протилежної протиправній. Слід мати на увазі, що поняттями «правомірна» і «протиправна» не вичерпується весь спектр прояву поведінки людей. Йдеться про наявність та дієвість інших соціальних регуляторів.

У пропонованому науковому викладі нас цікавить поведінка, яка регулюється нормами права та отримала назву «правова поведінка».

Така поведінка визначається формально термінологічним зв'язком слів «правова» і «правильна», «справедлива», а також широким використанням для підтвердження позитивних якостей тих чи інших юридичних категорій (зокрема, «правова активність», «правові приписи», «правова культура», «правовий порядок» тощо). У той час як негативні проступки характеризуються термінами «правопорушення», «протиправні діяння» тощо. Однак чимало свідчень і зворотного або ж дуалістичного вживання терміна «правова».

Загальновизнане в науці закріплення терміна «правомірна» за масивом поведінки, відповідного правовим розпорядженням, можливо, знає еволюційної зміни в майбутньому. Цей прогноз вбачається нам виправданим у зв'язку з процесами, що відбуваються сьогодні в правовій системі: зміна звичних уявлень про механізми соціально-правового контролю над поведінкою як жорсткого, директивного регулювання з допомогою заборонно-обов'язкових норм. Очікування, пов'язані з розвитком громадянського суспільства, з визнанням і широким впровадженням верховенства права в житті суспільства, із зростаючими можливостями стимулюючих норм у регуляції позитивних ініціативних дій.

Деякі зауважень за темою: деякі науковці виділяють так звану девіантну поведінку – поведінка, яка не відповідає прийнятним у суспільстві стандартам на даному етапі розвитку, але у майбутньому може їм відповідати.

Заслуговує на увагу позиція науковців, які виділяють нормативну поведінку, під якою розуміють таку поведінку, що врегульована будь-яким видом соціальних норм – звичаями, релігійними або корпоративними нормами, нормами права та ін.⁴

Сьогодні також зростає практичне значення словосполучення «**закономірна поведінка**» як дій, заснованих на узгодженні із законом, йому відповідних. Цілком прийнятно вживання терміна «**законослухняність**» або **законослухняна поведінка**.

Якщо ж звернутися до порівняльно-правової характеристики поняття, що концентрує в собі юридично значущу, соціально корисну поведінку, то по суті єдиним аналогом «правомірної» є термін, що використовується у німецькій мові, – основне, найбільш уживане значення якого в юридичній якості правомірно – *rechtmässig* або *rechtmessung*, дослівно – «вимірюваний правом». Вочевидь, саме з німецького права і увійшло в наш юридично-термінологічний обіг це словосполучення, наповнене в інших соціально-історичних умовах власним змістом та значенням.

В інших правових системах така поведінка співвідноситься зі ставленням особи **саме до закону**, заснована та узгоджена з ним. Термін римського права *Legitimus* – законний, відповідний закону – запозичений і закріплений західною правовою традицією в принципі верховенства права, як основного юридичного постулату, що перейшов у правову категорію, окреслену в італійському праві як *licitio* – те, «що дозволено», «припустимо», узгоджується з приписами природного права або позитивного, соціальними нормами, «пристойністю», «добрими намірами», гідністю.

До речі, у французькому праві поняття, що означають «законний» і «правомірний», позначаються одними і тими ж термінами – *legalite*, *legitime* – як «юридично обґрунтований», «закріплений законом» або «відповідний закону».

Англійське право використовує словосполучення *law-abiding* («законослухняний», «підкорений закону»), «той, хто поважає закон») для позначення поведінки в рамках закону⁵.

Таким чином, термін «правомірна поведінка» багато в чому умовний. Правомірну поведінку можна визначити як обумовлену ментальними, культурними, моральними, канонічними поглядами і соціальними

нормами діяльність у площині права, що заснована на свідомому виконанні та світоглядній орієнтації суб'єкта права.

Соціальна цінність того чи іншого явища зумовлюється нормами і стандартами оцінок, які поділяються в даному суспільстві. Оцінки, надані конкретним проявам соціальної поведінки, можуть мати, як зазначалося, негативний характер (свідчити про соціальну шкідливість явища), бути соціально нейтральними або ж бути позитивними (відносити певні вчинки до корисних, соціально цінних явищ життєдіяльності людей)⁶.

Правомірна поведінка є соціально корисною діяльністю, спрямованою на задоволення державних і правових, суспільних та особистих інтересів, цінностей і цілей. Вона є особливою цінністю саме тому, що сама «людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю» (ст. 3 Конституції України).

Правові цінності існують для суспільства і громадян у вигляді завершених «формул», які орієнтують особистість у соціальних реальностях.

У характеристику правомірної поведінки (її визначальні ціннісні (аксіологічні) якості) прийнятно включати, зокрема, такі основні риси, як: **суспільна корисність, особисте волевиявлення, переконаність і відповідальність** особистості за свої вчинки, її **активність** у виконанні обумовлених правом дій. Проте в реальності якості належної поведінки особистості в соціальній дійсності не обмежуються перерахованими рисами, вони проявляються багатше, рельєфніше.

Правомірна поведінка є сполучною ланкою між правовою нормою і тим соціальним ефектом, на досягнення якого розрахована дана норма. Вона – результат здійснення в житті вимог режиму законності, а сукупність всіх правомірних дій – це, по суті, втілення правового порядку в суспільстві.

Громадська активність, в основу якої покладена **самостійна** громадянська і моральна позиція, протиставлена багатьом усталеним позиціям адміністративно-командної державної системи⁷.

Шлях людини у суспільстві, її особиста свобода значною мірою характеризує те, наскільки вона у своїй поведінці керується почуттям відповідальності, яка проявляється у здатності особистості усвідомлювати соціальні наслідки своїх вчинків. Причому не тільки здійснених вчинків, але і невикористаних можливостей, які суспільство надало для реалізації соціально корисних справ. Відповідальність дає змогу людині контролювати свою поведінку щодо власної свідомості й совісті відповідно до таких понять, як честь, гідність, гордість, дисциплінованість, сором тощо. Сучасне життя все гостріше окреслює проблему відповідального користування своїми правами і свободами, унеможливлення їх застосування на шкоду іншим суб'єктам права⁸. Суспільство, що не виховує по-справжньому культурних людей, істотно втратило зовнішню і внутрішню культуру поведінки. Відсутність належного такту в дискусії, нетерпимість до інших думок, неповага до думок опонентів – риси поведінки, які неприйнятні в умовах демократії та гласності, в умовах розбудови громадянського суспільства.

Соціальна цінність правомірної поведінки особистості полягає і в тому, що вона являє собою органічну частину **цивілізованої поведінки**. «Цивілізованість» – широке поняття, що включає багато проявів культури людини і суспільства. У формуванні рис, що характеризують цивілізованість, важливу роль відіграють самовиховання, внутрішня вимогливість до себе. Цивілізована правомірна поведінка – це відповідність поведінки суб'єкта права нормативним вимогам на засадах переконаності у морально-етичному пріоритеті загальнолюдських догм – «не вкради», «не вбий», «не зраджуй тощо. Її зміст залежить і від того, якою мірою людина дотримується існуючих писаних і неписаних правил, наскільки є активним носієм розуміння громадянських обов'язків, поділяє і підтримує суспільні уявлення про добро і зло, справедливість і обов'язок.

Слід зазначити, що «цивілізованість» як соціальна цінність ґрунтується також на знанні норм і приписів культурно-моральної, виправданої та захищеної правом поведінки, не в останню чергу – на знанні норм і приписів культурно-моральної, виправданої та захищеної правом поведінки, що, відповідно, передбачає доведення до відома громадян всіх основних до них вимог суспільства. І тому, якщо постає завдання досягнення загальноприйнятих, європейських, цивілізованих стандартів у поведінці громадян, то закономірно прагнути й до інформаційно-просвітницького забезпечення процесу їх залучення до духовних цінностей громадянського суспільства. Зрозуміло, що правова поінформованість громадян повинна стати однією з пріоритетних цілей забезпечення цивілізованої правомірної поведінки⁹.

¹ Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / кол. авт. ; відп. ред. Ю. В. Баулін. – Донецьк : ВД «КАЛЬМУС», 2013. – 424 с. – С. 4.

² Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – С. 480.

³ *Оксамытний В. В.* Правомерное поведение личности / В. В. Оксамытний. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 8.

⁴ Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – С. 480.

⁵ *Богачова О. В.* Законотворення: теоретико-прикладні аспекти / О. С. Богачова. – Кам'янець-Подільський : Друкарня «Рута», 2012. – 448 с. – С. 113–138.

⁶ *Макаренко Л. О.* Соціальна відповідальність як чинник взаємозв'язку особи та суспільства в монографії Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах / кол. авт. ; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2009. – 216 с. – С. 5–17.

⁷ *Оніщенко Н. М.* Громадянська вихованість: моральна та правова складові / Н. М. Оніщенко // Віче. – 2014. – № 23. – С. 17–21.

⁸ Полянський Т. Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження : моногр. / Т. Т. Полянський. – К : Ред. журн. «Право України» ; X. : Право. – 2013. – 375 с. – С. 13–19.

⁹ Концепція удосконалення інститут юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – 112 с. – С. 87–107.

Резюме

Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: вивчення та розгляд у нових реаліях.

Сучасні наукові доктринальні дослідження потребують переосмислення, доповнення, більш виваженого обґрунтування або, навпаки, перегляду деяких усталених позицій. До таких досліджень належать і ті, які пов'язані з категорією «правомірна поведінка». І хоча цей термін не належить до маловивчених у «науковому минулому», утім нові вимоги, нові реалії життя, розвиток громадянського суспільства вимагають від наукової спільноти аналізу дієвості всіх соціальних регуляторів, а, отже, аналізу змісту категорій «правова поведінка», «соціально-активна поведінка», «протиправна поведінка» тощо.

Ключові слова: поведінка, правомірна поведінка, мораль, неправомірні дії, громадянська позиція.

Резюме

Свириденко А. В. Правомерное поведение: изучение и рассмотрение в новой реальности.

Современные научные доктринальные исследования требуют переосмысления, дополнения, более взвешенного обоснования или, наоборот, пересмотра некоторых устоявшихся позиций. К таким исследованиям относятся и те, которые связаны с категорией «правомерное поведение». И хотя этот термин не относится к малоизученным в «научном прошлом», однако новые требования, новые реалии жизни, развитие гражданского общества требуют от научного сообщества анализа действенности всех социальных регуляторов, а, следовательно, анализа содержания категорий «правовое поведение», «социально-активное поведение», «противоправное поведение» и др.

Ключевые слова: поведение, правомерное поведение, мораль, неправомерные действия, гражданская позиция.

Summary

Svyrydenko G. Legal behavior: study and review in the new reality.

The author notes that modern scientific research requires a rethinking of the doctrinal, additions, more balanced study or, on the contrary, a review of some well-established positions. These studies include those that are related to the category of «legal behavior». And although this term doesn't refer to a little known «scientific past», another requirements, new realities of life, the development of civil society demand from the scientific community analyzing the effectiveness of social controls, and therefore the analysis of the content category of «legal behavior», «socially active behavior», «wrongful conduct» and others.

Key words: behavior, legal behavior, morality, illegal actions, active citizenship.

УДК342.72/73

Г. В. ТОЛКАЧОВА

Ганна Вікторівна Толкачова, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ДИТИНИ: ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Законодавчо закріплений пріоритет прав та свобод людини і громадянина та специфічний правовий статус дітей визначає основні завдання діяльності органів виконавчої влади України щодо формування державної політики у сфері захисту прав дітей. Як відомо, проголошення будь-якого права людини, навіть закріпленого відповідними актами держави та її органів, ніщо без реальних гарантій його здійснення. З цією метою держава бере на себе певні зобов'язання щодо створення сприятливих умов для ефективного забезпечення прав: надавати громадянам справжні можливості для практичної реалізації ними своїх прав і свобод; охороняти права і свободи особи від можливих протиправних посягань; захищати права і свободи особи у випадку їх незаконного порушення¹. Таким чином, забезпечення прав та свобод дитини передбачає створення відповідних загальних та спеціальних гарантій для їх реалізації, як системи узгоджених соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), юридичних умов, засобів і способів, спрямованих на охорону, реалізацію та захист прав та свобод дитини.

Загальнотеоретичні засади захисту прав та свобод дітей, історія їх становлення й розвитку, правове забезпечення, створення механізму для їх реалізації опрацьовувалися науковцями різних галузей права.

Зокрема, зазначені питання досліджували: В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, О. І. Анатолієва, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скаун, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Крестовська, В. В. Кулапов, В. С. Нерсисянц, Л. М. Зілковська, О. І. Карпенко, К. Г. Волинка, С. С. Алексєєв, С. В. Несинова, М. І. Матузов, М. П. Орзіх, О. В. Зайчук, Т. Ю. Смолова, С. М. Тимченко, М. І. Хавронюк, П. М. Рабінович, Р. А. Каложний, С. П. Коталейчук, О. П. Семітко та інші вітчизняні й російські науковці.

© Г. В. Толкачова, 2015